گەنج و کار
لە هەرێمی کوردستان

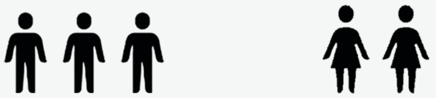

مێ %38.9

نێر %61.1

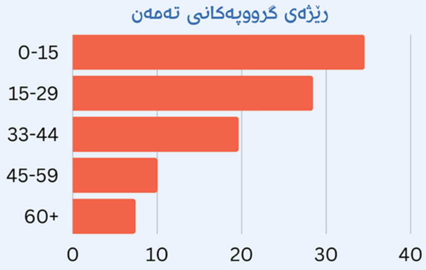

لەچ کەرتێکدا کار دەکەی؟

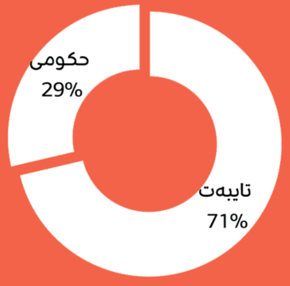

پێتوایە دۆزینەوەی کار گرفتە بۆ گەنجان لە هەرێمی کوردستان؟

پیشە یان کاری گەنجەکە

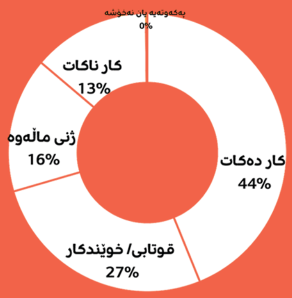

تائێستا شوێنی کارکردنت گۆڕیوە؟

نەخێر ✗ 55%

بەڵێ ✓ 45%

هۆکارەکانی گرفتی دۆزینەوەی کار بۆ گەنجان

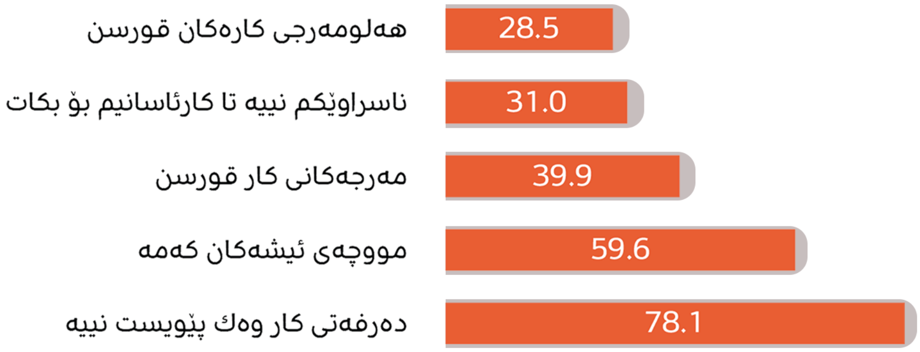

2 فاكتەرە ئابوورییەکان

1.2. دۆخی پیشە، تەگەرە و دەرفەتەکان

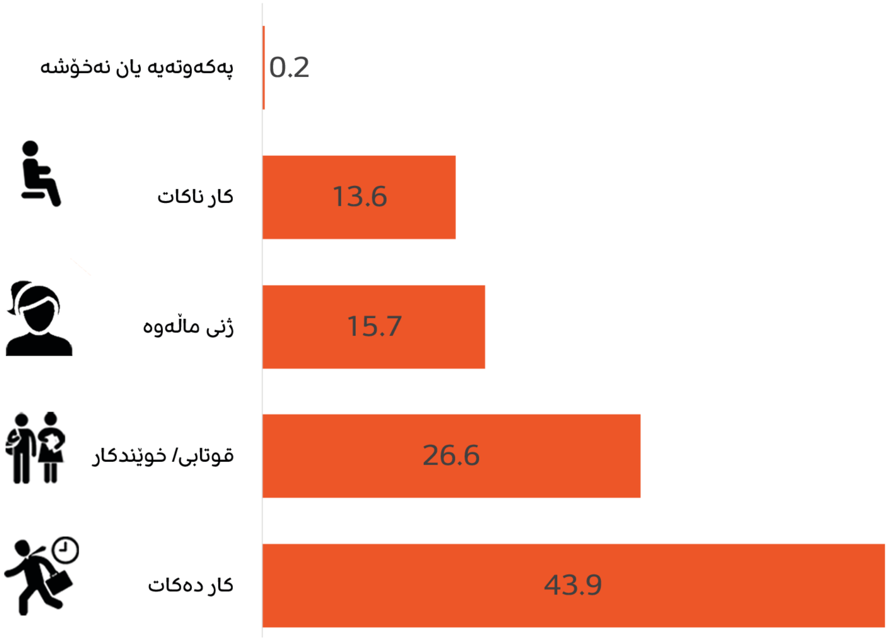

پیشە یان کاری گەنجەکە چییە لە هەرێمی کوردستان؟

بەپێی ئەنجامەکانی ئەم راپرسییە، %43.9ی گەنجان کاردەکەن، %26.6یان قوتابین، 15.7یش ژنی ماڵەوەیە. رێژەی ئەوانەی کار ناکەن لە نێو گەنجان %13.6 بووەو، ئەوی دیکەش کە پەککەوتە و نەخۆش دەگرێتەوە، %0.2 بووە.

جیاوازییەکی رەگەزی زۆر لە نێو ئەوانەی کاردەکەن هەیە، بە جۆرێك کە %61.5یان نێرن و تەنیا 16.1یان لە رەگەزی مێن. رێژەی %13.5ی مێ کار ناکات. %30ی خوێندکارە و %40یشی ژنی ماڵەوەیە و بەوجۆرەش دەردەکەوێت کە ئامادەیی ژنانی گەنج وەك هێزی کار لە هەرێمی کوردستان لە ئاستێکی نزمدایە.

بەرزترین رێژەی ئەو گەنجانەی کار دەکەن بە پێی ریزبەندی، لە سۆران(%51.7)، زاخۆ(%50)، دواتریش راپەڕین(%47). پێدەچێت هەبوونی دەروازەی سنووریی چالاك و ناوچەی گەشتیاری لەو دەڤەرانە هۆکارێکی بەرزبوونی ئەو رێژەیە بوویێت. رێژەی ئەو گەنجانەی کاردەکەن، لە هەولێر(%46.8) و لە سلێمانی(%42.2) و لە دهۆکیش(%41) بووە. کەمترین رێژەش لە هەڵەبجە و دواتریش گەرمیان بووە. بەرزترین رێژەی بێکاری

پیشە یان کاری گەنج

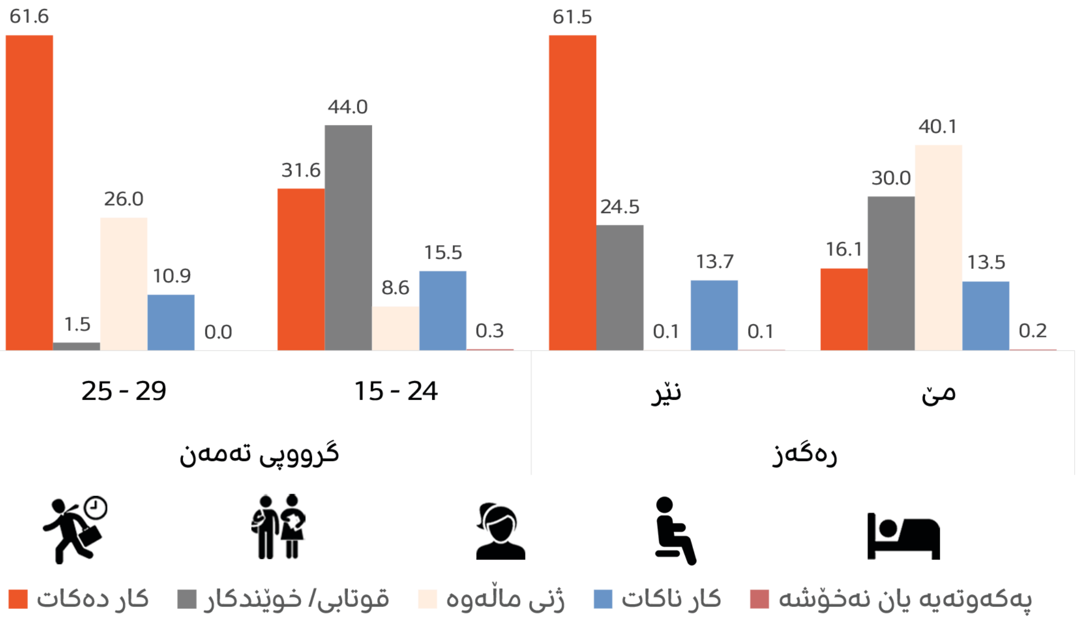

لە نێو گەنجانیش لە گەرمیان بەرێژەی 29.6%، دهۆك بەرێژەی 21.8%، راپەڕین و زاخۆ بەرێژەی 16.7% تۆمار کراوە.

گەنجانی هەرێمی کوردستان بۆ کارکردن زیاتر روو لە کەرتی تایبەت دەکەن، بەجۆریك 71.3%ی ئەوانەی گوتوویانە کاردەکەن، لە کەرتی تایبەتن و 28.7%یان لە کەرتی حکومی دامەزراون. بە هەمانشیوە لە پرسیارێکی دیکەدا 76%ی گەنجان گوتوویانە کە دەرفەتی کار لە کەرتی تایبەت زیاترە و 24%یش بە پێچەوانەوە چاویان لە دەرفەتەکانی کەرتی حکومی بووە.

بەرزترین رێژەی ئەو گەنجانەی لە کەرتی تایبەت کاردەکەن لە دهۆك، زاخۆ، گەرمیان و هەڵەبجە تۆمار کراوە. کەمترینەکانیش لە راپەڕین و سۆران بوون. بەرزترین رێژەی ئەوانەی لە کەرتی حکومی کاردەکەن لە راپەڕین، سۆران و سلێمانی بوون. لە گرووپەکانی تەمەن، لەڕووی ژینگەی دانیشتوان و رەگەزیشەوە، رێژەی کارکردنی گەنجان لە کەرتی تایبەت زیاترە تاوەکو کەرتی حکومی. هەڵبەت لە رەگەزێ مێ دا جیاوازی رێژەی ئەوانەی لە کەرتی تایبەت و کەرتی حکومی کاردەکەن وەك ئەوانی دیکە زۆر نییە و، دەرفەتی کارکردنیان لە کەرتی تایبەت 51.4% و لە کەرتی حکومیش 48.6% بووە. لە رووی ئاستی خوێندنەوە لەهەرسێ گرووپەکەی باری خوێندندا، رێژەی کارکردن لە کەرتی تایبەت لە سەرووی 65%ەوەیە.

پیشە یان کاری گەنج

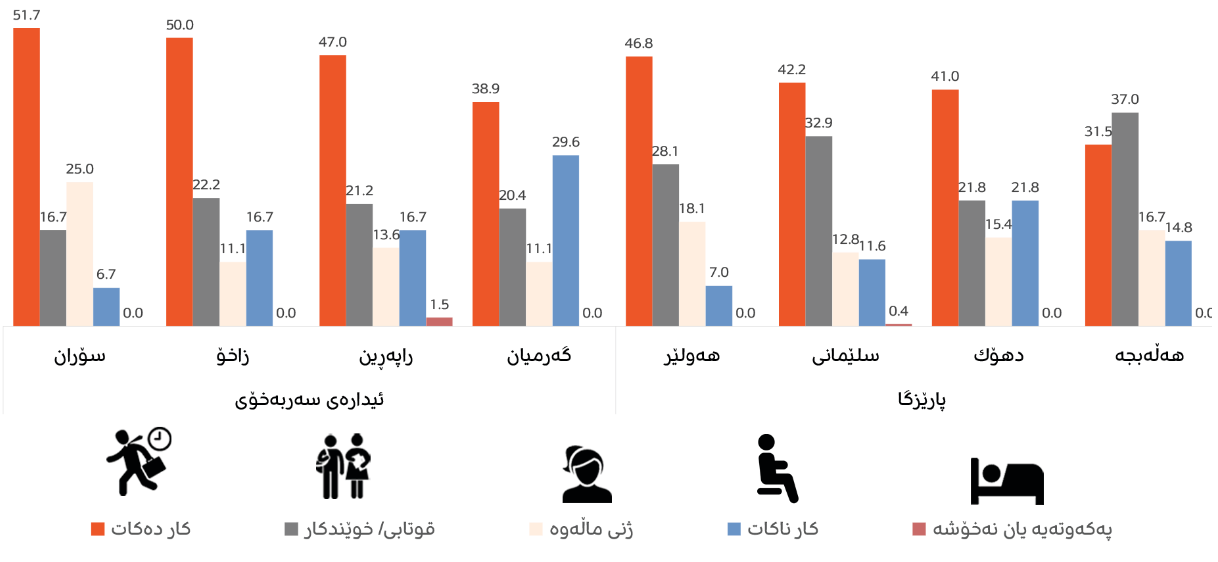

لەچ کەرتێکدا کار دەکەی؟

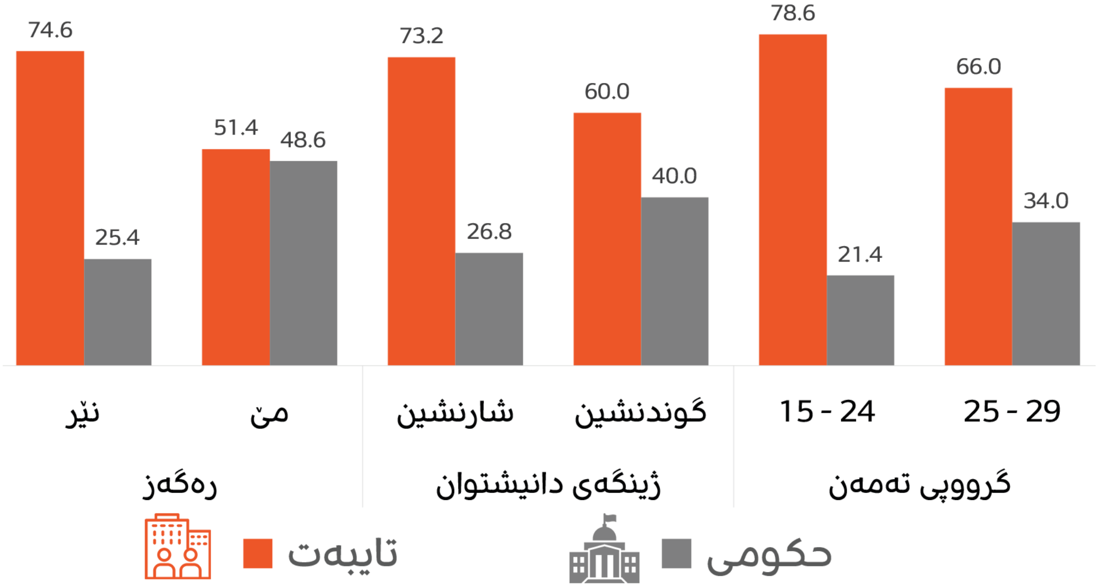

ساڵانی کارکردن

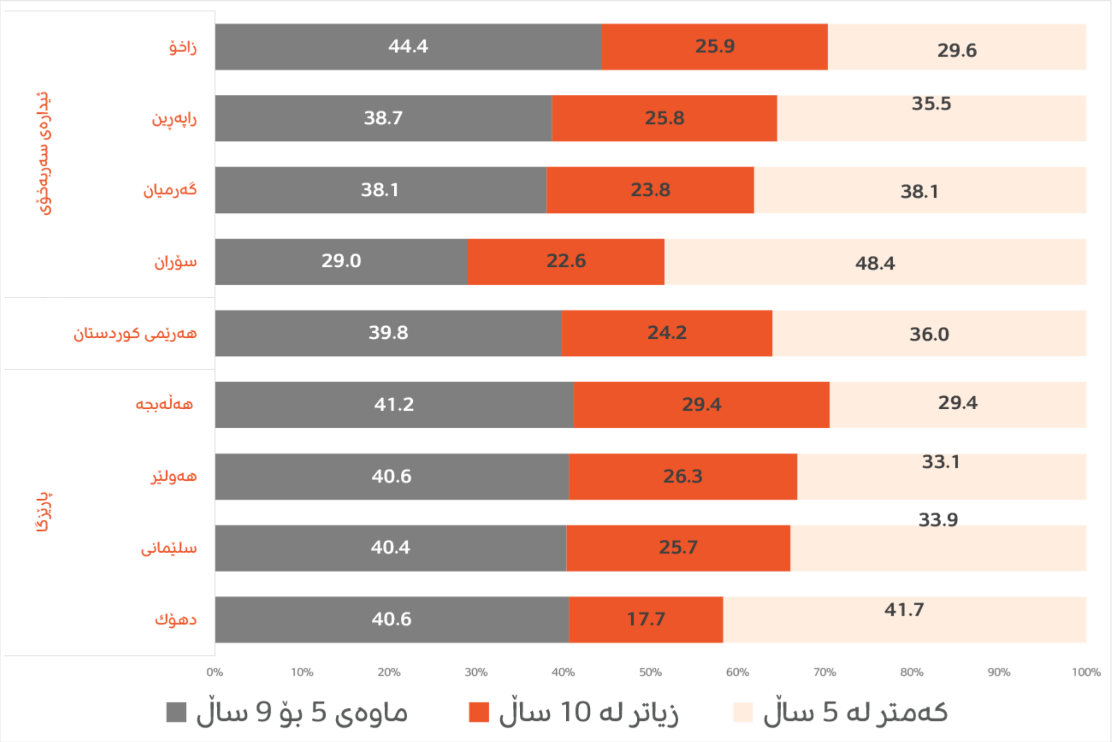

لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان، %36ی ئەوانەی کاردەکەن گوتوویانە کەمتر لە 5 ساڵە کاردەکەن کە ئەمەش ئاساییە. ئەوانەش کە گوتوویانە ماوەی 5-9 ساڵە خەریکی کارکردنن %39.8بووە و ئەوانەش کە گوتوویانە زیاتر لە 10 ساڵە کاردەکەن %24.2 بووە کە ئەم ڕێژەیەش جێی هەڵوەستە کردنە. ڕێژەی %66ی ئەوانەی گوتوویانە کاردەکەین سەربە گرووپی تەمەنی 15-29 ساڵن و %32یش لەوانە گوتوویانە زیاتر لە 10 ساڵە کاردەکەن. ئەمەش واتای ئەوەیە کە ئەگەر تەمەنی بەشداربوویێك 25 ساڵ بێت، لە 15 ساڵییەوە دەستی بە کار کردووە و، ئەگەر 29 ساڵیش بێت لە 19 ساڵەوە چووەتە نێو بازاڕی کار. بەرزترین ڕێژەی ئەوانەش کە گوتوویانە زیاتر لە 10 ساڵە کاردەکەن لە هەولێر، هەڵەبجە، زاخۆ و سلێمانی تۆمار کراوە. %13.3ی ئەوانەش کە سەربە گرووپی تەمەنی 15-24 ساڵن گووتویانە زیاتر لە 10 ساڵە کاردەکەن و ئەمەش دەتوانێت رووێیکی کارکردنی منداڵ لە هەرێمی کوردستان پێشانبدات
خاڵێکی دیکەی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە %15.1ی ئەوانەی بڕوانامەی سەرووی ئامادەییان هەیە گوتوویانە زیاتر لە دەساڵە کاردەکەن و ئەمەش ڕێژەیێکی ئەوانە پیشاندەدات کە لەوانەیە لەیەك کاتدا دەخوێنن و کاریش دەکەن.

ساڵانی کارکردن

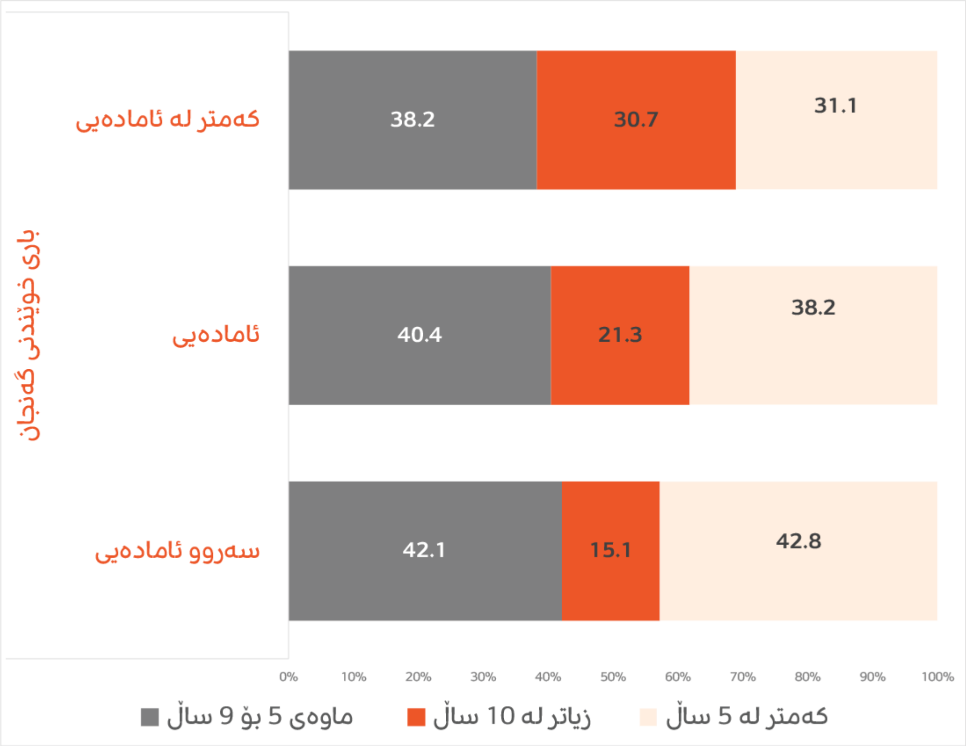

لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان ڕێژەی %55ی گەنجان گوتوویانە کارەکەیان نەگۆڕیوە و %45یشیان بەشێوەیەکی ئەرێنی وەڵامی ئەو پرسیارەیان داوەتەوە. ئەمەش دەتوانێت نیشانەیێك بێت بۆ ئەوەی کە سەقامگیری و ناسەقامگیری کاری گەنجان ڕێژەیەکی نزیکن لە یەك و لە نێوەڕاستەکاندایە. زۆرترین ڕێژەی ئەوانەی کارەکەیان گۆڕیوە لە هەولێر، سلێمانی و سۆران بووە و کەمترین ڕێژەش لە هەڵەبجە و گەرمیان بووە. بە شێوەیەکی گشتی ڕێژەی نەگۆڕینی کار و بەردەوامی لەسەر کارێك زیاتر لە ئیدارە سەربەخۆکاندا بەرز بووە. پێدەچێت گەنجان بەشێوەی گشتی، بە پێی ڕەگەز، تەمەن ژینگە و باری خوێندنیشەوە زۆر حەزیان لە گۆڕینی شوێنی کارەکەیان نەبێت و سەرەڕای جیاوازییەکان، ڕێژەی ئەوانەی کە گوتوویانە حەزیان لە گۆڕینی کارەکەیانە و ئەوانەش کە حەزیان لێی نەبووە نزیکی یەك بووە.

لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان 55% بە نەخێر و 45%یش بە بەڵێ وەڵامی پرسیارێکیان داوەتەوە سەبارەت بەوەی کە ئایا شوێنی کارەکەیان گۆڕیوە یاخود نا.

تائێستا شوێنی کارکردنت گۆڕیوە؟

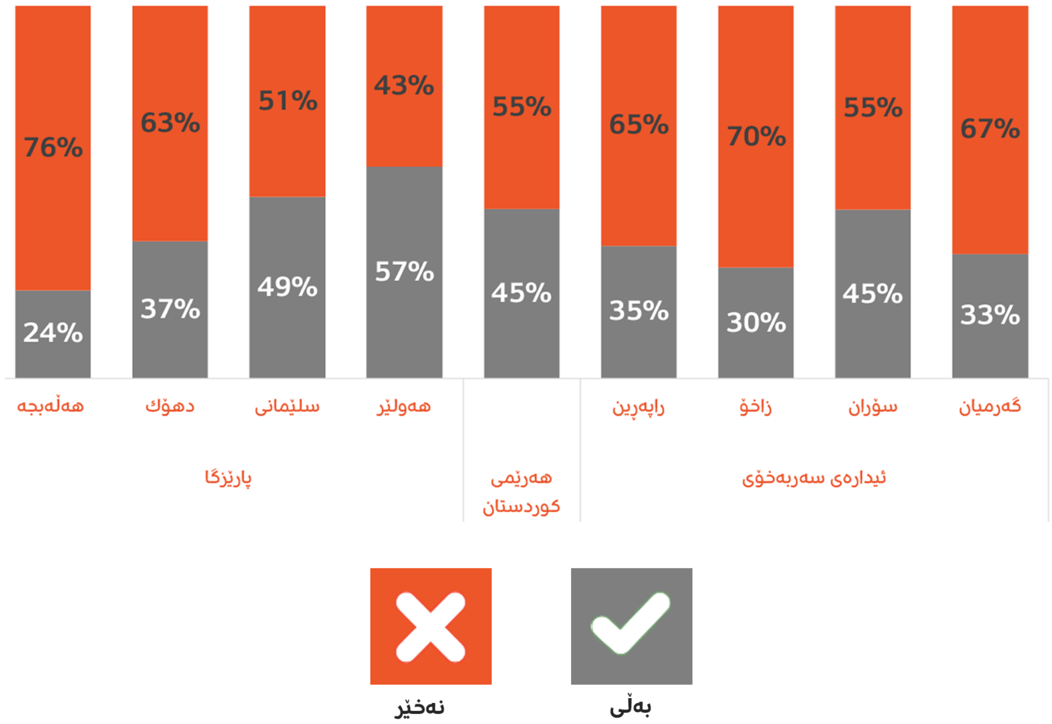

چەند جار شوێنی کارکردنت گۆڕیوە؟

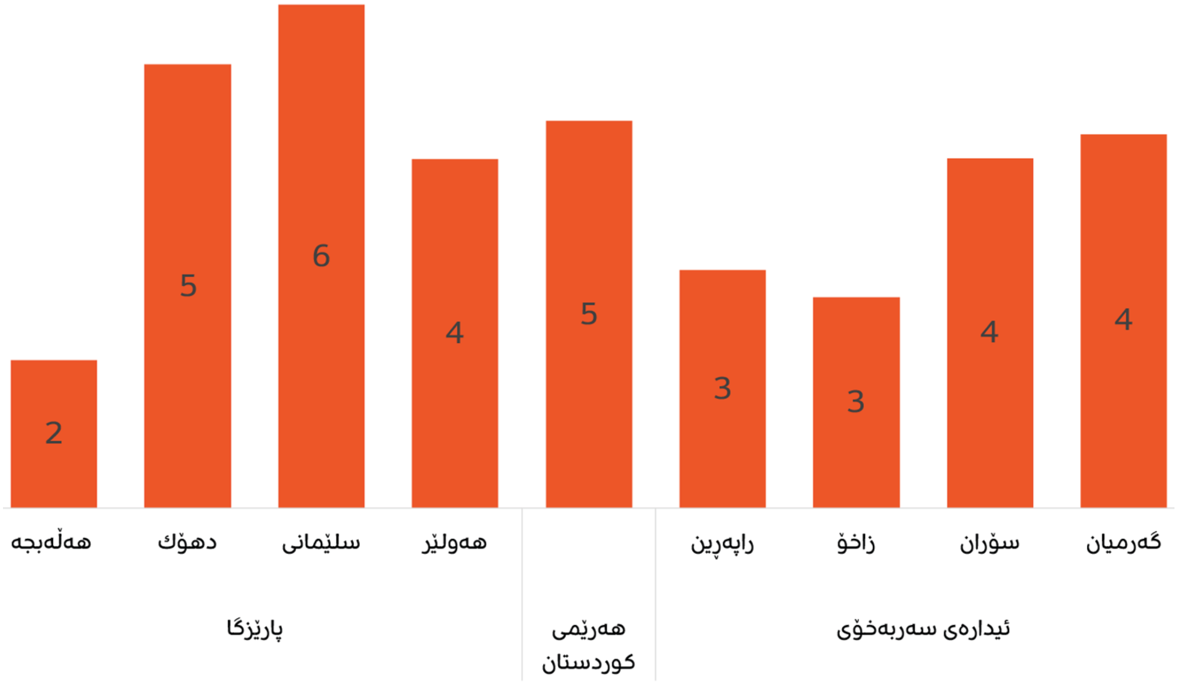

لـە ئاسـتی هەرێمـی کوردسـتاندا، بەشـێوەیەکی ڕێژەیـی هەرگەنجێك نزیکـەی 4.6 جـار کارەکـەی گـۆڕیـوە. بەرزترین ڕێـژەی جارەکانی کارگـۆڕینی گەنجانیـش لـە سـلێمانی بـە 6 جـار و دواتـر دهـۆك بـە 5 جـار بـووە و کەمتریـن جاریـش لـە هەڵەبجـە بـە 1.8 تۆمـار کـراوە. لـە هـەردوو گرووپەکـەی تەمەنـدا ژمـارەی جارەکانـی کار گـۆڕیـن نزیکـی یەکـن بـەڵام جیاوازییەکـی زۆر لـە نێـوان ڕەگـەزی نێـر و مـێ دا هەیـە. بەجۆرێـك کـە گەنجـان لـە ڕەگـەزی نێـر زیاتـر کارەکانیـان دەگـۆڕن(5جـار) و ڕەگـەزی مـێ لـە 2جـاردا ماوەتـەوە. ئەوانـەی ئاسـتی خوێندەوارییـان ئامادەیـی و کەمتـر لـە ئامادەییە بـە ژمارەیەکـی نزیکـی یـەك کاریـان گـۆڕیـوە بـەڵام، هەرچـی ئاسـتی خوێنـدەواری بـەرز دەبێتـەوە، ژمـارەی جارەکانـی گـۆڕینـی کار بـۆ نزیکـەی دوو هێنـدەی ئەوانـی دیکـە کەمدەبێتـەوە و لـە 3جـاردا دەمێنێتـەوە.

تائێستا شوێنی کارکردنت گۆڕیوە؟

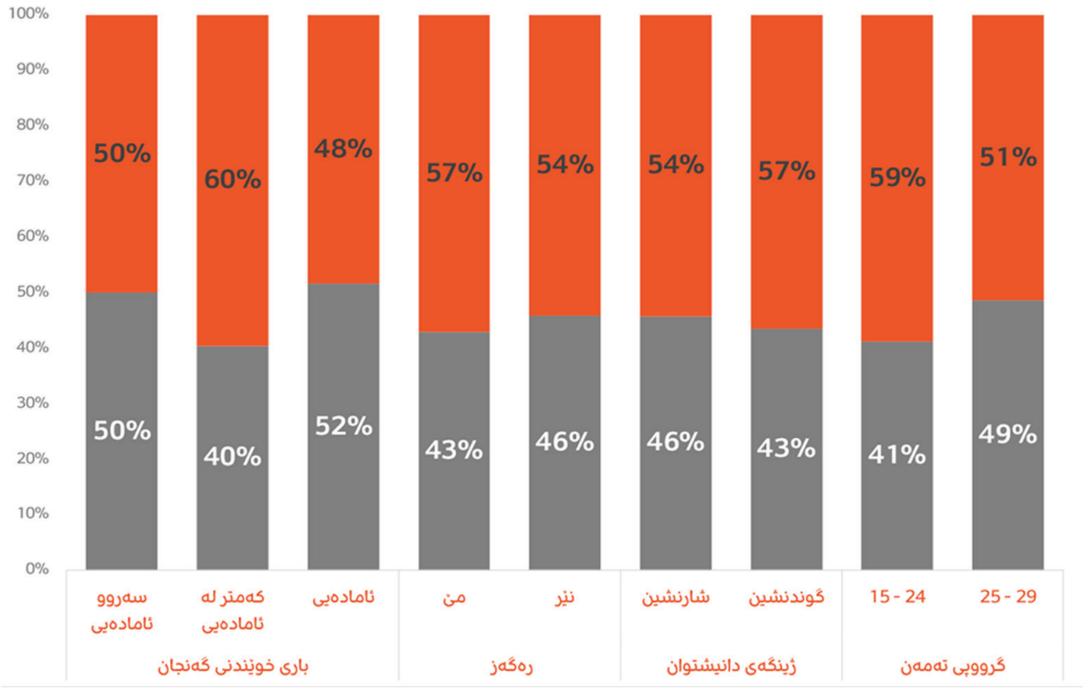

روانگەیەکی دیکەی گەنجان سەبارەت بە بازاڕی کار و ئابووری، پەیوەندی بەوە هەیە کە ڕێژەی 73.5%یان پێیانوایە دۆزینەوەی کار لە هەرێمی کوردستان گرفتە و ئەوە بە تەگەرە دەزانن. ئەو دیدگایەش لە هەڵەبجە، ڕاپەڕین، سلێمانی و دهۆك زۆر لە شوێنەکانی دیکە بەربڵاوترە. ڕەگەزی مێ بە 81.4%وە زیاتر لە گەنجانی ڕەگەزی نێر، دۆزینەوەی کار بە گرفت دەزانن کە ڕێژەکەیان 74% بووە. هەڵبەت 26%ی گەنجان لە هەرێمی کوردستان دیدێکی پێچەوانەیان هەیە. گرفتی دۆزینەوەی کار بۆ شارنیشن و گوندنشین، هەروەها هەردوو گرووپی تەمەنیی گەنجانی هەرێمی کوردستان بابەتێکی هاوبەشە و ڕێژەکانیان نزیکی یەك دەرچووە.

سەبارەت بەو هۆکارانەی کە وادەکەن دۆزینەوەی کار بە گرفت بزانن، گەنجان لە نێو 16 هۆکاری جیاوازدا کە توانیویانە زیاتر لە یەك بژاردەیان هەبێت، بە 78.1%وە پلەی یەکەمیان بە کەمیی دەرفەتی کار داوە. هەڵبەت لە پرسیارێکی دیکەی تایبەت بە هەبوونی دەرفەتی کاردا، 53%ی گەنجان گووتوویانە دەرفەتی کار نییە و 47%یش ئەوەیان ڕەتکردۆتەوە. سەرەڕای ئەو جیاوازییەش بۆمان دەردەکەوێت کە کەمیی دەرفەتی کار دیدێکی هاوبەشە لە نێو گەنجان.

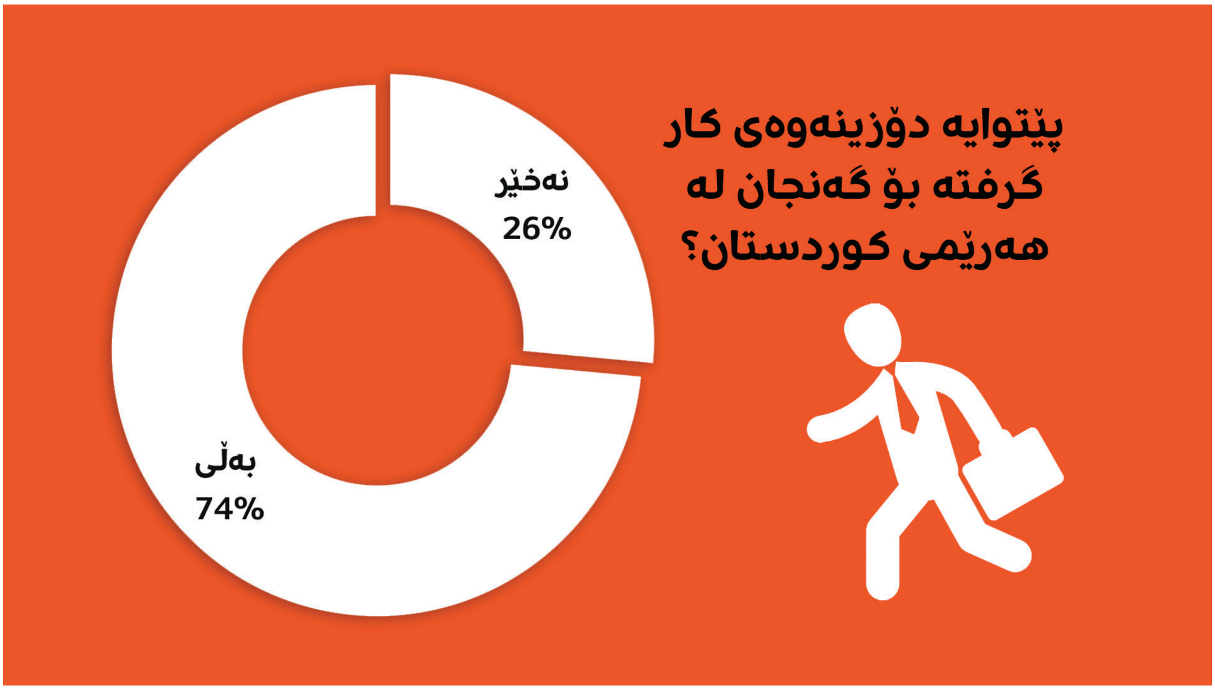

هەر سەبارەت بەو هۆکارانەی کە وادەکەن دۆزینەوەی کار بەگرفت بزانن، لەدوای ڕێژە بەرزەکەی کەمیی دەرفەت کە گەنجان هەڵیانبژاردووە، کەمی مووچە بەڕێژەی 59.6%، خزمخزمێنە و قۆرخکاری لە دامەزراندنی کەرتی تایبەتیش بە 41.6%وە دێت. هەروەها 31%یش نەبوونی ناسراویان بە هۆکارێك زانیوە کە وایکردووە دۆزینەوەی

هۆکارەکانی گرفتی دۆزینەوەی کار بۆ گەنجان

کار، گرفت بێت بۆیان. 26.6%یش جیاکاریی رەگەزییان بە هۆکار زانیوە. 33.8%یش نەبوونی کارگە و پیشەسازی گەورەیان بە هۆکار زانیوە. لەوانەشەوە دەردەکەوێت، کە لە روانگەی گەنجانەوە نایەکسانی لە دەرفەتەکان، کەمیی توانستی ئابووری و پیشەسازی وڵات، هۆکاری سەرەکین بۆئەوەی کە دۆزینەوەی کار بۆ ئەوان گرفت بێت. بە پلەی دووەمیش ئەو بژاردانە دێن کە پەیوەندییان بە شارەزایی دەستی کارەوە هەیە. 39.9% گوتوویانە مەرجەکانی کار قورسن، 30.5% نەزانینی زمانی بیانییان بە هۆکار زانیوە، 23%یش نەبوونی ئەزموونیان وەك هۆکارێك پێشانداوە. هەروەها 13%یش گوتوویانە نەبوونی توانای پێویست و سەردەمییانە بۆ کارەکان هۆکارە و 11.9% یش گوتوویانە کە کارەکان بە گوێرەی ئەوان نین.13%یش باسی ئەوەیان کردووە کە نازانن لە کوێ بەدوای کاردا بگەڕێن. ئەو پێدراوانەش دەریدەخەن کە بابەتی کەمیی شارەزایی دەستی کار وەك دووەمین بەربەستی گرنگ لە دۆزینەوەی کاردا دەردەکەوێتە پێش لە هەرێمی کوردستان.

لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستاندا، 69.3%ی گەنجان نەمانی دامەزراندنی حکومی بە گەورەترین گرفتی ئابووری بەردەم گەنجان دەزانن. پێچەچێت هۆکارێکی ئەمەش بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە گەنجان سەبارەت بەداهات بەدوای سەرچاوەیەکی مسۆگەردا بگەڕێن کە وادیارە ئەوەیان لە کەرتی تایبەتدا بەدینەکردووە. 62.6%ی گەنجان دۆزینەوەی کار، 49.9% نەبوونی سەرچاوەی ماددی بۆ دەستپێکردنی کاری بچووك، و 28%یش نەبوونی دەرفەتی یەکسان لە کەرتی تایبەتیان بە گەورەترین گرفتی ئابووری خۆیان زانیوە. هەڵبەت 21.1% نەبوونی توانای پێویست و نوێیان بە گەورەترین گرفت زانیوە کە راستەوخۆ پەیوەندی بە پەروەردە و پێگەیاندنی گەنجان بۆ بازاڕی کارەوە هەیە.

گەورەترین گرفتی ئابووری لە هەرێمی کوردستان

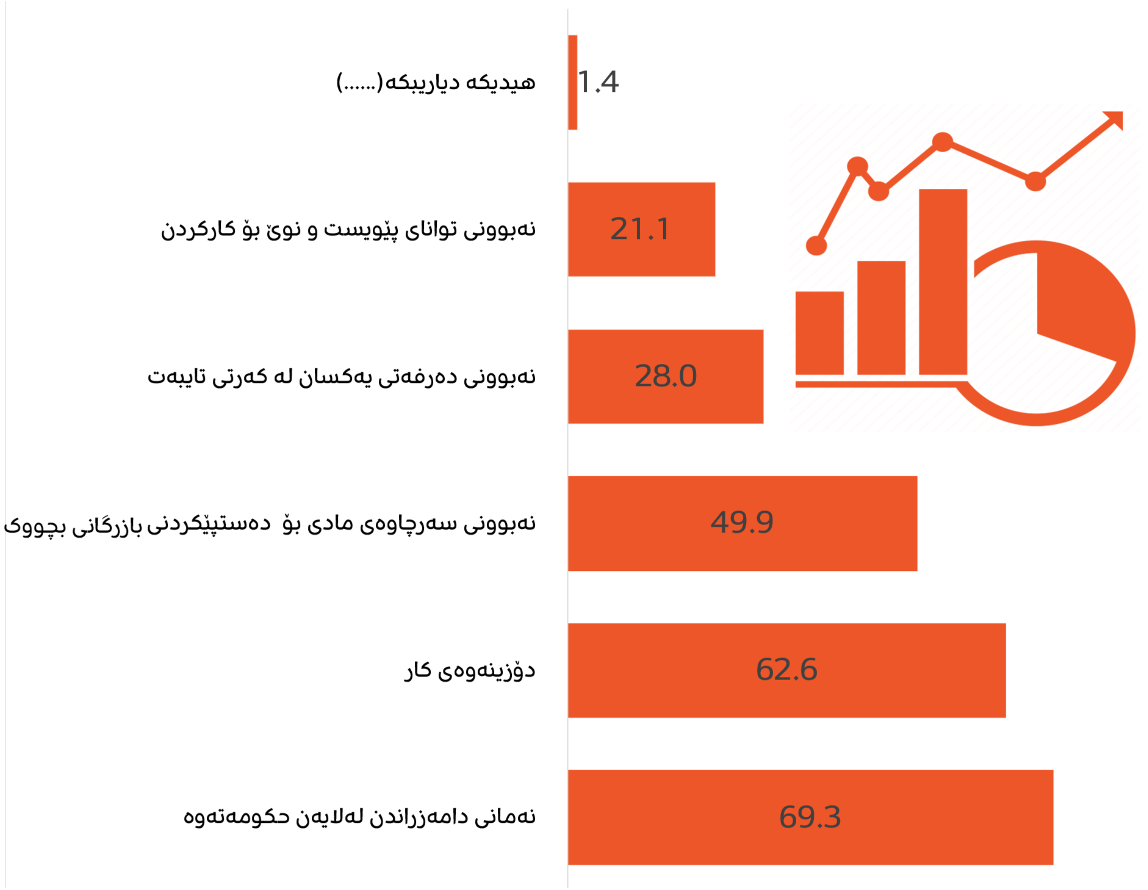

2.2 داهات، گوزەران و باری دارایی گەنجان

خەرجی تاک و سەرچاوەی دەستکەوتنی پارە لەلای گەنجان لە هەرێمی کوردستان بەشێوەیەکە کەوا لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان گەنجێک مانگانە بەتێکڕا 236 هەزار دینار خەرجدەکات. لەکاتێکدا لەسەر ئاستی پارێزگا و ئیدارە سەربەخۆکان بەرزترین تێکڕای خەرجی مانگانە لە زاخۆ تۆمار کراوە کە 310 هەزار دینار بووە، کە پێدەچێت بەهۆی نزیکی لە سنوور و کاری بازرگانییەوە ئاستی داهاتی خێزانەوە بێت، چونکە ڕێژەی نیوەی گەنجان لە خێزانەوە پارە وەردەگرن. هەروەها، بەرزترین تێکڕای خەرجی مانگانە، لەدوای زاخۆ لە پارێزگای هەولێر بووە کە 261 هەزار دینار بووە. لە بەرامبەردا نزمترین ئاستیش لە ئیدارەی سەربەخۆ گەرمیان تۆمارکراوە کە تەنیا 176 هەزار بووە و دوای ئەویش

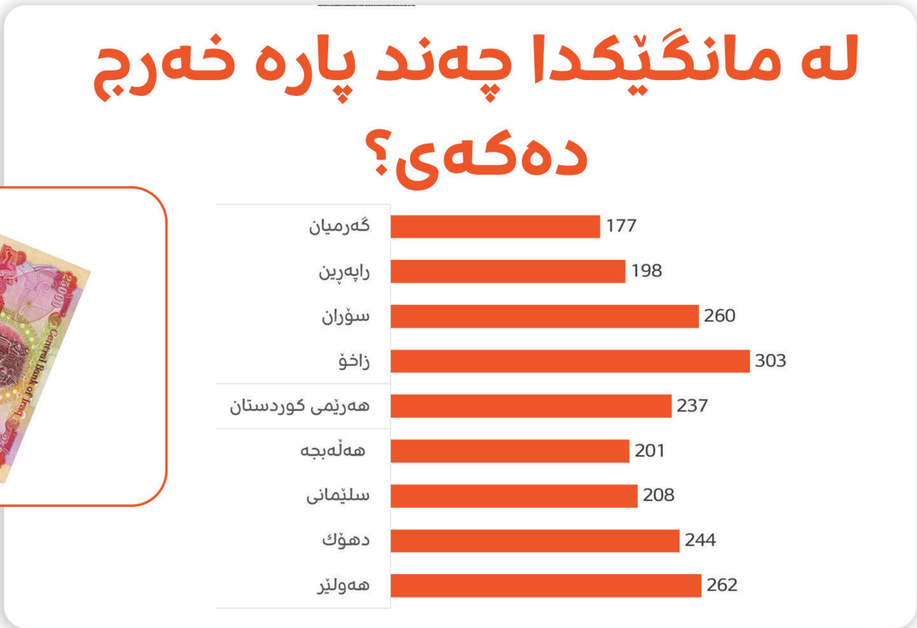

ڕاپەڕین دێت کە 197 هەزار دینار بووە.

ئەو بڕە پارەیەی کە هەر گەنجێك لە مانگێکدا خەرجی دەکات لە کاتێکدایە کە کەمترین مووچەی خانەنشینی لە هەرێمی کوردستان 300 هەزار دینارە و، مووچەی مانگانەی مامۆستایانی وانەبێژ کە ژمارەیان 35 هەزار و 543 کەسە لەنێوان 200-400 هەزار دیناردایە. هەروەها بەپێی گۆڤاری (CEOWORLD)ی ئەمریکی، تێکڕای مووچەی فەرمانبەرانی حکومی لە عێراقدا بۆساڵی 2022، ئەویش دوای دەرکردنی باج، 583 دۆلارە. بەمەش مووچەی فەرمانبەرانی عێراق لەسەر ئاستی جیهان(لە کۆی 105 وڵات)، پلەی 62مینی هەبووە و لەسەر ئاستی وڵاتانی عەرەبیش 10یەمە.

لەڕووی گرووپی تەمەن، ئاستی خوێندەواریی و ڕەگەزییەوە جیاوازی لە خەرجی مانگانەی گەنجاندا هەیە، ڕەگەزی نێر بەتێکڕا مانگانە 264 هەزار و ڕەگەزی مێ 193 هەزار دینار خەرج دەکات. گرووپی تەمەنیی (25-29) ساڵ دوو هێندەی گرووپی تەمەنیی (15-25) ساڵ خەرجدەکات، بەڵام لەڕووی خەرجییەوە، گەنجانی شارنشین و گوندنشین جیاوازییەکی ئەوتۆیان نییە. بەشێوەیەک کە گەنجێکی گوندنشین مانگانە 200 هەزار و یەکێکی شارنشینیش 246 هەزار خەرجدەکات، ئەمەش دەریدەخات کەوا گوزەرانی ژیانی گەنجان لەنێو ژینگەی گوندنشین و شارنشین جیاوازییەکی زۆری نییە. هەربۆیەش ئەو کارەی گەنجان لەماوەی هەفتەیەکدا ئەنجامی دەدەن، لە دوای چوون بۆ بازاڕ لە هەرێمی کوردستان خەوتن کە ڕێژەی 57.8% بووە. بەهەمان شێوەش گەنجان لە گەرمیان کە کەمترین خەرجی مانگانەیان هەیە، بەرزترین ڕێژەی خەوتن وەک کار لەماوەی هەفتەیەکدا ئەنجامدەدات کە ڕێژەکەی 83% بووە. بەدیوێکی دیکەدا ئەو تێکڕایەی خەرجی گەنجان لەماوەی مانگێکدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کەوا سەرچاوەکەی بەپلەی یەکەم لە خێزانەوە دێت و ئینجا کارکردنی گەنجان بۆخۆیان، بەشێوەیەک ڕێژەی 52% گەنجان لە ڕاپرسییەکدا گوتوویانە کە لە خێزانەوە پارە وەردەگرن و ڕێژەی 42%یش گوتوویانە بۆخۆیان کار دەکەن.

ڕێژەی 42.6% گەنجان لە هەرێمی کوردستان گوتوویانە بۆ ڕاییکردنی کارەکانی ڕۆژانەیان، قەرز دەکەن و ڕێژەی 57.4%یش گوتوویانە قەرز ناکەن، بەمشێوەیە نزیکەی نیوەی گەنجان لە هەرێمی کوردستان بۆ خەرجییەکانیان و پڕکردنەوەی پێداویستی ڕۆژانەیان قەرز دەکەن. ئەوەی جێگەی سەرنجە، جیاوازییە لەنێوان خەرجی و قەرزکردنی گەنجان، بۆ نموونە کەمترین خەرجی مانگانە لە ئیدارەی گەرمیانە، بەڵام زۆرترین ڕێژەی ئەوانەی گوتوویانە کە قەرز دەکەن لە پارێزگای هەڵەبجە بەڕێژەی 72.2% بووە، چونکە کەمترین ڕێژەی گەنجان لەو پارێزگایە کاردەکەن. لەوانەیە ئەوەش پەیوەست بێت بەوەی کە زۆربەی سەرچاوەی خەرجی گەنجان لە خێزانەوە دێت.

بە پێی ئەو وەڵامەی کە بەشداربووان داویانەتەوە، پێدەچێت باری تەندروستی گەنج لە هەرێمی کوردستان پێویستی بە چاودێری زیاتر هەبێت. لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان، 41.4 %ی بەشداربووان گوتوویانە چەند ساڵ جارێك سەردانی پزیشك دەكەن، بەڵام 58.6%یان لە ماوەی ساڵێكدا بە ڕێژەی جیاواز سەردانی دكتۆر دەكەن. لەوانەش، 16.6%ی مانگانە، 12.3%یان سێ مانگ جارێك و19.3%یش 6مانگ جارێك و 10.4%یش ساڵی جارێك ئەو كارە دەكەن.

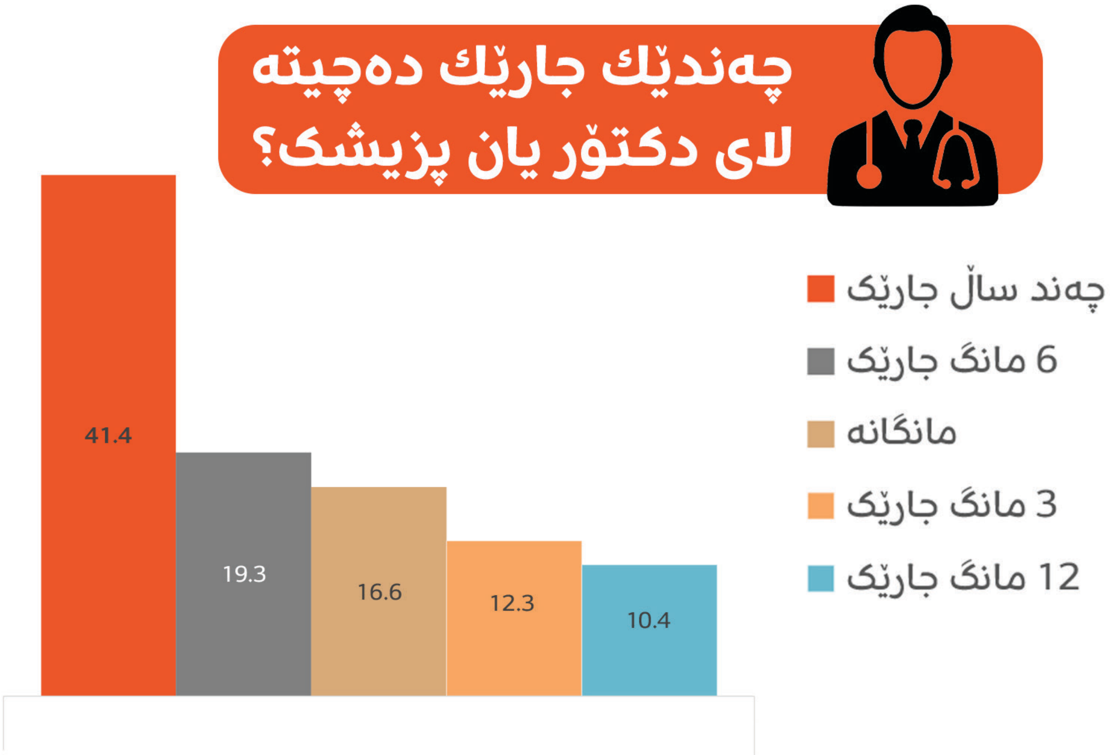

گەنجانی هەرێمی كوردستان ئاگایان لە خورد و خۆراكی خۆیان هەیە و میوە و خواردنی بەیانی لە سەبەتەی خۆراكیاندا هەیە بەڵام، ڕێژەی ئەوانەی كە گوتوویانە لە هەوایەكی كراوەدا وەرزش دەكەن تەنیا 30% بووە. هەروەها ڕێژەی ئەوانەی كە جگەرە دەكێشن یان فاست فوود دەخۆن زیاترە لە ڕێژەی ئەوانەی كە لە یاریگا وەرزش دەكەن. ڕێژەی خواردنەوەی ماددەی كحولی لە نێو گەنجان بە گشتی كەمە بەڵام نێرگەلەكێشان و ڕۆیشتن بۆ كافتریاش لەریزی ئەو كارانەی دیكەدان كە گەنجێك لە ماوەی هەفتەیەكدا دەیانكات.

ئەنجامدانی چالاکی لە هەفتەیەکدا

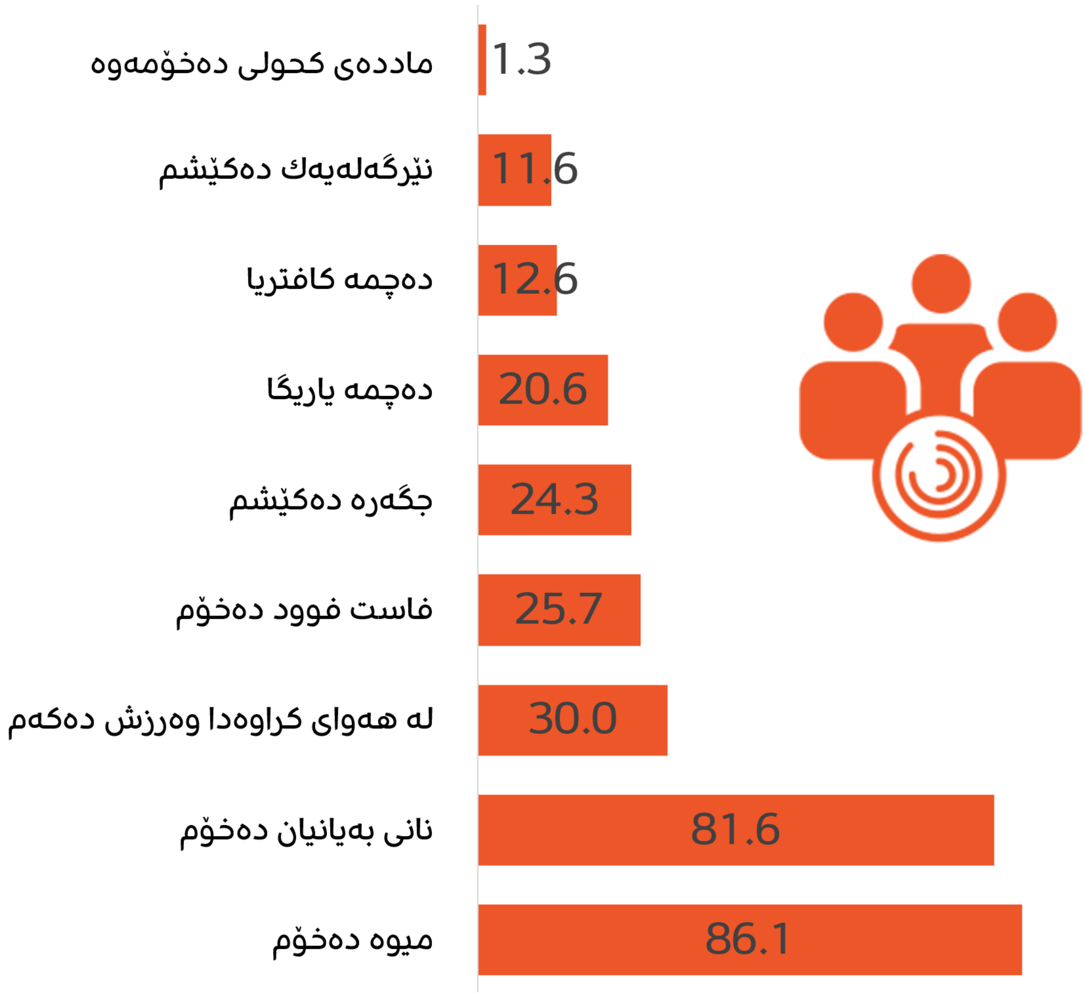

ڕێژەی وەزرش کردن لە پاریگا بە پێی ڕیزبەندی لە هەڵەبجە %33.3، لە سلێمانی %27.9، لە هەولێر %18.7 و لە دهۆکیش %11.1 بووە. لەبەرامبەردا ڕێژەی سەردانیکردنی دکتۆر لە ماوەی مانگێکدا لە هەڵەبجە %13، لە سلێمانی %15، لە هەولێر %10 و لە دهۆکیش%27.4 بووە.